

האומץ להביע דעה

מערך שיעור לי' בטבת וימי האבלות על חורבן ירושלים

קהל יעד: מפקדים לו"ז המערך: 45 דקות (נתון לבחירת המפקד)

מטרות המערך:

1. המפקד יכיר את תיאור חורבן הבית כתוצאה של שנאת חנם
2. המפקד יברר משמעותן וחשיבותן של האחדות והלכידות ביחידה הצבאית
3. המפקד יברר מהי אחריותו כמנהיג וכמפקד על ההווי והאקלים הערכי ביחידתו

הנחיות להעברת הפעילות:

לפניכם מספר קטעים לקריאה ולדיון באמצעותם תוכלו לנהל שיחה ודיון עם פקודיכם בהתאם לתכנון של יום י' בטבת. (למערך שיעור מצורף מאמרו של אלוף אמיר אבולעפיה. ניתן לפתוח את השיעור בניתוח/ קריאת המאמר).

רקע למפקד/ת על תשעה באב וימי האבלות על חורבן ירושלים:

עשרה בטבת הוא אחד מארבעה ימי צום בלוח העברי לזכר חורבנם של בתי המקדש הראשון והשני וידועים כ"ארבעת צומות החורבן": צום גדליה (ג' בתשרי), י' בטבת, י"ז בתמוז ו-ט' באב. ב'י' בטבת אנו מציינים את היום בו התחיל המצור על ירושלים בזמן בית ראשון. לאחר שנה וחצי פרצו הבבלים את המצור והחריבו את בית המקדש, שהיה סמל לקיומו הרוחני והריבוני של עם ישראל בארצו במשך מאות שנים.

חז"ל¹ עסקו רבות בגורמים לחורבן וקבעו כי בבסיס הכשלון הצבאי עמדה חולשה מוסרית-ערכית: בית המקדש השני חרב בשל "שנאת חנם" – פילוג, פיצול ושנאה, אשר פוררו את החברה היהודית בארץ. בין אגדות החורבן ניתן למצוא גם התייחסות מורחבת לתפקידו של המנהיג בליכודה של החברה ובמניעתה של אותה שנאת חנם, ובנושא זה יתמקד מערך השיעור.

חלק א': פתיחה

על מה חרבה ירושלים?

מצאנו שלא חרב הבית בראשונה אלא שהיו עובדי עבודה זרה ומגלי עריות ושופכין דמים. אבל בשני מכירים אנו אותם שהיו יגעין (=עוסקים) בתורה וזהירים במצוות ובמעשרות... אלא שהיו אוהבים את הממון ושונאים אלו לאלו שנאת חנם.

(תלמוד ירושלמי, מסכת יומא, פרק א' הלכה א')

שאלות לדיון ושיחה:

- כיצד הסבירו חז"ל את חורבנו של הבית השני? מהי משמעותו של המושג "שנאת חנם"?
- במשך כ-2000 שנים מציין עם ישראל את חורבן ירושלים ובית המקדש. מה המשמעות של ימי האבלות האלה? למה ממשיכים לזכור את החורבן?
- מה לדעתכם מקומם של מנהיגים במניעת שנאה בתוך העם? האם כחלק מתפקיד ההנהגה נדרשת גם התערבות במצב המוסרי של החברה?

¹ חכמינו זכרונם לברכה, המנהיגים הרוחניים וההלכתיים של עם ישראל מהמאה ה-3 לפני הספירה ועד המאה ה-6 לספירה.

חלק ב': קמצא ובר קמצא- מקומו של המנהיג והמפקד

מקור 1 – קמצא ובר קמצא

קראו את הקטע הבא:

מעשה שהיה באחד מירושלים שעשה סעודה ואמר לבן ביתו: "לך והבא לי את קמצא אוהבי". הלך, והביא לו את בר-קמצא, שונאו. נכנס בר קמצא וישב בין האורחים. נכנס המארח ומצאו לשונאו בין האורחים. אמר לו המארח: "אתה שונאי ואתה יושב בתוך ביתי? קום, צא ולך מתוך ביתי". אמר לו בר-קמצא: "אל תביישני, השאר אותי בסעודה, ואני אתן לך את דמי סעודתי". אמר לו המארח: "אין אתה נשאר!". אמר לו בר קמצא: "אל תביישני, אפשר לי להישאר בסעודה, ואני אשלם לך מחצית מדמי כל הסעודה שהכנת". אמר לו המארח: אין אתה נשאר! אמר לו בר קמצא: אני אתן לך את דמי הסעודה כולה!! אמר לו: קום ולך! והיה שם רבי זכריה בן אבקולס, והיתה ספק [אפשרות] בידו למחות ולא מיחה מיד הוציאו (בעל הבית את בר-קמצא). אמר [בר קמצא] בנפשו – אלה יושבים ואוכלים בשלווה – אלך ואלשין עליהם בפני המלך... מיד עלה [הקיסר] והחריב את בית המקדש. אמרו: בין קמצא ובין בר קמצא חרב המקדש. אמר רבי יוסי: ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס שרפה את המקדש.

(מעובד ע"פ המדרש באיכה רבה, פרשה ד', אות ג')

הסבר: הסיפור על קמצא ובר-קמצא הוא אחד מאגדות החורבן הידועות ביותר ומופיע בגרסאות רבות בספרות חז"ל. במרכז הסיפור עומד סכסוך בין המארח לבין אדם בשם בר-קמצא שהובילה לביושו של בר-קמצא בפני אנשים רבים.

שאלות לדיון ושיחה:

- ספרו את הסיפור בלשונכם.
- איך סיפור זה מסביר את חורבן בית המקדש? מי האשם? האם ניתן היה למנוע את החורבן, ואם כן – כיצד?
- אגדת חז"ל איננה סיפור היסטורי אלא תיאור הבא להציג מסר לקוראים: מדוע הם תולים את חורבנו של בית המקדש בסיפור על סכסוך בין שני אנשים? מה אנו יכולים ללמוד על מצבה של החברה הירושלמית מתיאור זה?
- רבי זכריה בן אבקולס (איש חשוב המצוין בשמו) אינו מתערב. מדוע? האם היה מנהיג כמוהו צריך להתנהג אחרת באירוע מסוג זה?
- האם קצינים עליכם להתערב כאשר אתם נתקלים במעשה עוול?

מקור 2: הרב שג"ר על ה"ראש הגדול" הנדרש ממנהיגים

קראו את הקטע הבא:

כבר עם תחילת הסיפור אנו רואים כי חיצו האשמה אינם מוסבים כלפי השנאה ומשחקי האגו של בעל הבית מול בר-קמצא, אלא כלפי רבי זכריה שנכח שם ו'היה ספק בידו למחות ולא מיחה'. אף בר-קמצא עצמו אינו מפנה את זעמו ועלבוננו אל בעל הבית ויחסו אליו אלא לאלו שראו והמשיכו להסב בשלווה. שתיקתו של רבי זכריה הנראית במבט ראשון כביטוי של חוסר רגישות לסובב, מקבלת בדברי ר' יוסי המוזכרים בסיום הסיפור פרשנות מפתיעה: 'ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס שרפה את היכל'. הימנעותו של רבי זכריה לא מהווה ביטוי לאטימותו כלפי בושנתו של בר קמצא, אלא נובעת דווקא

מתכונה שנחשבת מידה טובה – מידת הענווה. נראה שרבי זכריה לא ראה עצמו מוסמך וראוי למחות... אולם ענווה זו שהינה בעצם אי-רצון להיכנס למחלוקת ול"פוליטיקה", מבוקרת בחומרה כענווה שאיננה במקומה, כמנהיגות לא ראויה של חכמים, כ'ראש קטן' גורמים שעל ידם התגלגל בסופו של חשבון חורבן הבית.

(הרב שג"ר, "ענוונותו של רבי זכריה בן אבוקולס שרפה את היכלנו")

הרב שג"ר (שמשון גרשון רוזנברג, 1949-2007) הוא רב והוגה דעות ישראלי.

שאלות לדיון ושיחה:

- כיצד מבין הרב שג"ר את "ענוונותו" של ר' זכריה בן-אבוקולס? כיצד תכונה חיובית כמו ענווה הופכת במקרה זה לתכונה שלילית?
- האם נתקלתם בעבר במצב בו הייתם צריכים להתערב ובחרתם שלא להתערב על-מנת שלא להיכנס למחלוקת או ל"פוליטיקה" כפי שמתאר הרב שג"ר?
- מה תפקידו של המפקד בהקשר זה? כיצד עלינו לפעול בסיטואציה בה אנו נתקלים בעוולה?

מקור 3 – האומץ להביא דעה- אמיר אבולעפיה

קראו את הקטע הבא:

אמיר אבולעפיה, כתב ב- 2010 במסגרת לימודיו במכללה לביטחון לאומי (ובברכת הרמטכ"ל דאז, גבי אשכנזי), עבודה העוסקת בתרבות הארגונית של ארגון צבאי, בהיבט של מידת האומץ להביע דעה עצמאית בארגון:

"לי יש שני כוכבים על כתפיי, ולו יש שלושה. כיצד אוכל להתווכח עימו?
כך אמר גנרל לָבָא הצרפתי ערב מלחמת העולם הראשונה, בהתייחסו לחילוקי הדעות בינו לבין מפקדו, ראש המטה הכללי של צרפת גנרל ז'וזף ז'ופר. ז'ופר וחלק ניכר ממטהו דבקו ב"תוכנית 17", שהנחת היסוד שלה הייתה שאם תפרוץ מלחמה עם גרמניה, יש לנקוט גישה התקפית בכל תנאי ובכל מחיר, אף שהתנאים הגיאוגרפיים חייבו גישה הגנתית דווקא. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, טפחה המציאות על פניו של המטה הכללי של צרפת, והמדינה נחלצה אך בקושי מתבוסה צורבת כבר בחודש השני למלחמה.
בניגוד לגנרל לָבָא הצרפתי, הגנרל הגרמני היינץ וילהלם גודריאן, מההוגים המרכזיים של תורת הריון הגרמנית ושל טקטיקת הבליצקריג במלחמת העולם השנייה, לא היסס להשמיע את דעותיו החריגות. אולם אף על פי שהוא הרבה להתעמת עם הממונים עליו ואף חרג במקרים רבים מהפקודות שקיבל בקרב, הוא הצליח להתקדם בממסד הצבאי (לעומת זאת היטלר הדיח אותו פעמיים בשל סירובו למלא פקודות שנראו לו שגויות). גנרל לָבָא הוא הדוגמה האופיינית, ואילו גנרל גודריאן הוא החריג. קצינים כפופים נמנעים בדרך כלל להביע עמדות שסותרות את עמדות הממונים עליהם. בהיעדר הגדרה רשמית לתופעה הזאת של היעדר אומץ להביע דעה בארגון, אני מציע הגדרה משלי:
הימנעות עובדים (או קצינים כשמדובר בצבא) מלהציג מידע או דעות שלהערכתם אינם עולים בקנה אחד עם עמדות של בכירים בארגון. התופעה ההפוכה היא האומץ להביע דעה עצמאית בארגון. מי שנוהגים כך מעמידים את מחויבותם המקצועית והאזרחית מעל לאינטרסים האישיים שלהם."

אלוף אמיר אבולעפיה, היה ראש אגף התכנון. בתפקידו בצה"ל שימש כמפקד עוצבת הפלדה, מפקד עוצבת עידן ומפקד חטיבת הנח"ל.

שאלות לדיון ושיחה:

- האם אתם נתקלתם בשירותכם בתופעה של היעדר אומץ להביע דעה עצמאית?
- אם היא קיימת, מהן הסיבות לקיומה? מהי הסכנה הטמונה בתופעה הזאת לארגון?
- מהן הדרכים למנוע אותה או לפחות לצמצם אותה?
- מדוע לדעתכם יכול להיווצר קושי בקרב קצינים או מפקדים לומר את אשר על ליבם כאשר יש צורך בכך? מה יכול לייצר את החשש לעשות זאת?

- כיצד נוכל כמפקדים לפתח "אומץ-לב אזרחי" שיאפשר לנו לעצב את האקלים החברתי ביחידתנו ולהתערב במקום בו האקלים המכבד נפגע?

חלק ג': דגשים לסיכום מפקד/ת:

- למדנו על חורבן בית המקדש ועל המשמעות של העיסוק בגורמים שהביאו לחורבן
- דנו באחריות המנהיג והמפקד למצב המוסרי וההווי הכללי של אלו שתחתיו. דיברנו על הקושי העומד בפני המנהיג לומר את אשר על ליבו, לפעמים כנגד האווירה הציבורית או היחידתית והעלינו דרכים שונות לפיתוח היכולת לעשות זאת.
- הבא בפני חייליך את ה"אני מאמין" הפיקודי שלך על חשיבות המעורבות וה"אומץ להביא דעה" בעיניך.
- מצורף מאמרו המלא של אמיר אבולעפיה שהתפרסם במערכות 433.